

УДК 378.041 – 057.875

**ОЛЬГА ГУРСЬКА**

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

## **МІСЦЕ ТА РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

---

Основне завдання вищої освіти полягає у підготовці спеціаліста, який уміє ініціативно, творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання та застосовувати їх у практичній діяльності, фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. В статті аналізується місце та роль самостійної роботи студентів вищів I – II рівня акредитації в навчальному процесі. Даються практичні рекомендації для покращення її ефективності (на прикладі суспільствознавчих дисциплін).

***Ключові слова:** самостійна робота, мотивація, навчальний процес, студент, контроль.*

**Постановка проблеми.** Навчальний процес у вищій школі після підписання в 2005 році Болонської декларації значно підвищив свої вимоги до студента – майбутнього фахівця, професіонала. Основне завдання вищої освіти полягає у підготовці спеціаліста, який уміє ініціативно, творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання та застосовувати їх у практичній діяльності, фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності.

Успіх підготовки фахівців залежить від багатьох факторів, одним із яких є самостійна робота студентів. У процесі впровадження кредитно-модульної системи навчання у ВНЗ значна частина навчального матеріалу виноситься на самостійне опрацювання студентами. Тому основним завданням викладача у вищій школі стає не репродуктивне викладання матеріалу, а організація активної самостійної роботи студентів.

Німецький педагог А. Дістервег говорив: «Розвиток і освіта ні одній людині не можуть бути дані або повідомлені. Усяк, хто бажає до них прилучитися, повинен досягнути цього власною діяльністю, власними силами, власним напруженням». Самостійна робота є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Особливо сьогодні, в умовах інформаційного буму, коли перед студентом стоїть завдання засвоїти все більше і більше інформації, організація самостійної роботи вимагає подвійної уваги. Адже навіть саме слово «студент» (лат. *studens* — «той, хто сумлінно працює, той хто бажає знання»)

передбачає потребу наполегливої самостійної роботи над оволодінням глибокими знаннями [3, с. 107].

Проблеми організації самостійної роботи різнобічно висвітлюються в працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Бондаря, В. Козакова, І. Лернера, О. Мороза, П. Підкасистого, В. Сластьоніна, Л. Спіріна, Л. Сущенко, М. Шкіля, О. Ярошенко, М. Дяченко та ін.

Аналіз ступеня розробки різних аспектів зазначеної проблеми засвідчив недостатнє дослідження питань, які пов'язані з покращенням якості та результативності самостійної роботи студентів коледжів, які не зовсім пристосовані до такої об'ємної роботи особливо на першому курсі навчання.

Тому **метою** статті і є дослідити місце та роль самостійної роботи студентів I – II рівня акредитації в навчальному процесі та сформулювати практичні рекомендації для покращення її ефективності (на прикладі суспільствознавчих дисциплін).

**Виклад основного матеріалу.** Стаття 43 Закону України «Про вищу освіту» відмічає: «навчальний процес у вищих навчальних закладах здійснюється у таких формах: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи». Самостійна робота – це різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності студентів, які вони здійснюють на навчальних заняттях або в позааудиторний час за завданнями викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі [4, с. 203]. Можна виокремити, на наш погляд, такі її основні види:

1) робота на лекціях, семінарських, практичних, індивідуальних заняттях, консультаціях (складання плану, конспектування прочитаного чи почутого, заповнення таблиць та схем, робота з нормативними документами та історичними джерелами, відповіді на проблемні питання, розв'язання логічних чи нестандартних задач, участь в ділових чи рольових іграх, перегляд та обговорення відеозаписів та ін.);

2) відпрацювання пропущених тем лекцій, семінарів, виконання різного роду завдань;

3) підготовка виступів, доповідей, рефератів, курсових, дипломних робіт та виконання творчих завдань (наприклад, есе, віршів, невеликих творів-роздумів);

4) підготовка до контрольних робіт, іспитів, конференцій, презентацій;

5) робота з основною та додатковою літературою.

Кожен із зазначених видів потребує від студентів наполегливої самостійної праці, творчої ініціативи та бажання підвищити свій інтелектуальний та освітній рівень.

Оволодіння уміннями і навичками самостійної роботи забезпечує розвиток творчого потенціалу, становлення вищої емоційної сфери особистості – почуття обов'язку, честі, достоїнства, відповідальності [2, с. 89]. Самостійна робота студента сприяє вихованню мислення майбутнього професіонала, створює умови для зародження самостійної думки, пізнавальної активності. На жаль, не вся здобута інформація зберігається в пам'яті на довгі роки, людина має здатність забувати. Але навички самостійного пошуку та опрацювання літературних джерел допоможуть в майбутньому швидко знаходити потрібну інформацію різної тематики та підтримають образ всебічно розвиненої та інтелектуально багатой особистості.

Самостійна робота з виконання навчального завдання охоплює кілька етапів:

1. Підготовка студента до виконання завдання. Вона включає теоретичну, психологічну, організаційно-методичну і матеріально-технічну сторони забезпечення самостійної роботи.

Теоретична готовність студента виявляється в його здатності застосовувати свої знання для виконання завдання, ступені розуміння поставленої перед ним проблеми. Психологічна готовність передбачає передусім наявність у студента стійкої мотивації для виконання конкретного завдання. Практична підготовка полягає у вмінні оптимально планувати та практично реалізовувати процес самостійної роботи: аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати та класифікувати інформацію, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, посібники, комп'ютер. Успіх підготовчого

етапу також залежить і від організаційного, методичного та матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи студента (забезпеченість літературою, методичними рекомендаціями, наочними посібниками, інформаційно-комп'ютерною базою тощо).

2. Безпосереднє виконання навчального завдання, що є найважливішим та найвідповідальнішим моментом у процесі виконання самостійної роботи.

Оскільки завдання пропонуються різного характеру (написати реферат, розв'язати логічну задачу, презентувати творчу роботу та інше), то в процесі його виконання беруть участь усі психічні процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага. На ефективність виконання завдання впливають і особистісні якості студента, такі як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, ініціативність, зосередженість, творчість.

3. Завершальним етапом є аналіз виконаного завдання та результатів роботи. Студент повинен співставити якість і затрачений час на виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів. Напрацьовані результати роботи повинні бути оцінені викладачем і збагатити знання та досвід студента.

Самостійна робота сприяє формуванню інтелектуальних та творчих якостей, необхідних майбутньому спеціалістові. Вона виховує потребу постійного поповнення своїх знань, прагнення до самоосвіти, сприяє розвитку працелюбності, організованості й ініціативи.

Аналізуючи досвід роботи зі студентами, особливо на перших та других курсах, можна виділити такі основні проблеми з організації ефективної самостійної роботи:

1. Невміння працювати самостійно: виділяти основне та другорядне, шукати додаткові джерела інформації, презентувати свою роботу.

2. Відсутність установки на самостійну роботу (самостійне опрацювання навчального матеріалу);

3. Неусвідомленість змісту завдань, що пропонуються для самостійного вивчення та опрацювання;

4. Байдуже (індиферентне) ставлення студентів до організації самостійної роботи та розвитку особистісних професійно-значущих якостей;

5. Зниження чи відсутність мотивації самостійної навчальної діяльності;

6. Відсутність систематичного (постійного) контролю з боку викладача за виконанням навчальних завдань;

7. Відсутність чіткого плану роботи з боку викладача (студента спочатку треба навчити самостійно працювати) та неорганізованість роботи (хаотичний характер) з боку студента;

8. Одноманітність та неефективність запропонованих завдань;

9. Недостатнє матеріально-технічне забезпечення роботи;

10. Недостатнє методичне забезпечення (відсутність методичних рекомендацій, посібників, списків основної та допоміжної літератури з запропонованої теми);

Оскільки на сьогоднішній день на самостійну роботу відводиться близько половини навчального навантаження, вона вимагає подвійної уваги до її планування, виконання та контролю. Тому організація самостійної роботи студентів має бути підпорядкована певним правилам:

1. Ознайомлення з подібного роду роботою, її правилами та вимогами.

Це найперше стосується першокурсників, але не лише їх. На першому вступному занятті викладач повинен пояснити суть своїх вимог до організації та виконання самостійної роботи всім студентам, незалежно від курсу та досвіду їх роботи. Найважче звичайно з першокурсниками. Студентам першого курсу потрібно адаптуватися до самостійної навчальної роботи. Тому вони мають пристосуватися до умов життя і діяльності у вищому навчальному закладі. Для цього тут необхідна цілеспрямована педагогічна допомога науково-педагогічних працівників. Це, насамперед, уважне ставлення до студента, який відчуває психологічний дискомфорт, незручність, ніяковість,

невпевненість. З одного боку, такі студенти відчують соціальні, психологічні труднощі (зміна місця мешкання, нові умови життя, спілкування зі значним колом нових людей, необхідність самостійно вести свій бюджет, влаштувати власний побут, звикати до нового режиму і розпорядку дня), а з іншого – педагогічні (збільшене навчальне навантаження та підвищені вимоги до знань, умінь та навичок в порівнянні із школою).

2. Розвиток установки на самостійну роботу та мотивація навчальної діяльності студентів.

Установка відчутно впливає на характер і результати діяльності студентів, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам'ять, робить сприйняття точнішим, увагу зосередженішою, спрямованішою на об'єкт пізнання. Студент повинен виробити в собі внутрішню потребу в постійній самостійній роботі. Стосовно ж мотивації, то найсильнішим мотивуючим фактором є підготовка до подальшої ефективної професійної діяльності. Є також низка внутрішніх чинників, що сприяють активізації самостійної роботи. Серед них можна виділити наступні: корисність виконуваної роботи; участь студентів у творчій діяльності, участь в олімпіадах з навчальних дисциплін, конкурсах; рейтинг студентів; заохочення за успіхи у навчанні та творчій діяльності (стипендії, преміювання, заохочувальні бали) та санкції за погане навчання; індивідуалізація завдань, що виконуються як в аудиторії, так і поза нею, постійне їх оновлення. Сильним мотиваційним чинником є також особистість викладача [1, с. 44].

3. Систематичність, безперервність та послідовність в роботі з боку студента.

Тривала перерва у роботі з навчальним матеріалом негативно впливає на засвоєння знань, спричиняє втрату логічного зв'язку з раніше вивченим. Несистематичність самостійної роботи унеможливує досягнення високих результатів у навчанні. Тому студент повинен не випускати з поля зору жодних дисциплін, вміло поєднувати їх вивчення. Послідовність означає чітку упорядкованість, черговість етапів роботи. Не закінчивши вивчення одного розділу чи теми, не можна братися за інший. Розкиданість та безсистемність вивчення матеріалу породжують поверховість знань, унеможливають тривале запам'ятовування вивченого.

4. Керівництво та постійний контроль за виконанням з боку викладачів.

Саме визначення самостійної роботи вказує, що вона здійснюється без участі викладача, але під його постійним контролем. Доцільно використовувати різні форми контролю й самоконтролю знань студентів. Головне, щоб була присутня об'єктивність при оцінюванні, а сам процес був систематичним та результативним.

5. Диференціація та індивідуалізація самостійної роботи.

Важливою умовою успішного результату виконання самостійної роботи є врахування індивідуальних особливостей кожного студента та застосування різнорівневих завдань. Організація самостійної роботи в різних студентських групах передбачає використання елементів особистісно-орієнтованого підходу. Слабо встигаючим студентам потрібно створювати ситуації успіху шляхом добору таких завдань, які вони в цей момент зможуть виконати і заохотити до подальшої роботи, вселити віру в свої сили. Для сильних студентів важливо забезпечити можливість отримувати радість подолання особливих ускладнень при розв'язанні завдань підвищеної складності, тобто досягти відповідності рівня складності навчального завдання рівню можливостей тієї чи іншої типологічної групи.

**Висновки.** Отже, результативність самостійної роботи студентів залежить, в основному, від двох причин: від самого студента (найбільше заважають брак працелюбності, волі, наполегливості, загальної підготовленості, здібностей, відсутність умінь самостійно працювати тощо) і від викладача (циклових комісій, кафедр).

Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що самостійна робота є організованою викладачем активною діяльністю студента, направленою на виконання поставленої дидактичної мети, але здійснюється без посередньої його участі; вона вимагає від викладача ретельного її планування; вимагає створення умов ефективної організації навчальної роботи та науково-методичного забезпечення. Від організації самостійної

роботи багато в чому залежать результати навчання студентів та їх майбутня практична діяльність.

Найміцнішими та найтривалішими будуть ті знання, які студент здобув самостійно, завдяки власному досвіду та ініціативі. За даними ЮНЕСКО в процесі викладання навчального матеріалу на слух засвоюється близько 15 відсотків інформації, на слух і за допомогою органів зору – 65 відсотків. А якщо навчальний матеріал опрацьовується власноручно, самостійно, то засвоюється не менше 90 відсотків інформації [2, с. 86]. Саме тому навчальні заклади приділяють значну увагу організації самостійної роботи та формуванню у студентів навичків самостійної творчої діяльності.

#### Список використаних джерел

1. Гурська О.В. Основні аспекти та проблеми організації самостійної роботи студентів ВНЗ / О.В. Гурська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Педагогіка А. С. Макаренка в полікультурному освітньому просторі», присвяченої 125-й річниці з дня народження А.С. Макаренка (м. Полтава, 12 – 14 березня 2013 року). – Полтава, 2013. – 221с.
2. Драч І.І. Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів як важливий елемент сучасної підготовки фахівців / І.І. Драч // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 37. – С. 86 – 90.
3. Вітвицька С.С. Основи з педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. – 2-ге вид. / С.С. Вітвицька. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М.М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с. (Серія «Альма-матер»).

Стаття надійшла до редакції .12.03.2014 р.

#### Гурская О.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко

#### МЕСТО И РОЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Основная задача высшего образования заключается в подготовке специалиста, который умеет инициативно, творчески мыслить, самостоятельно пополнять свои знания и применять их в практической работе, специалиста, способного к саморазвитию, самообразованию, инновационной деятельности. В статье анализируются место и роль самостоятельной работы студентов вузов I – II уровня аккредитации в учебном процессе. Даются практические рекомендации для улучшения ее эффективности (на примере обществоведческих дисциплин).

**Ключевые слова:** самостоятельная работа, мотивация, учебный процесс, студент, контроль.

#### Hurska O.

Poltava national pedagogical University named after V. G. Korolenko, Ukraine

#### PLACE AND ROLE OF INDIVIDUAL WORK OF STUDENTS IN EDUCATIONAL PROCESS

The main aim of higher education is to prepare educated specialist who knows how to think initiative, creative, to self- enrich his knowledge and apply them in practice; to prepare expert who is capable to self-development, self-education, and innovation activity. This article describes the role and place of individual work of students of I - II level of accreditation in the educational process. Here is given the practical recommendations for improving its efficiency (for example, social sciences).

**Key words:** individual work, motivation, educational process, student, control.